

כיצד להקשיב לעדויות?

תמר סתר

Hannah Pollin-Galay, *Ecologies of Witnessing: Language, Place, and Holocaust Testimony*, New Haven, CT: Yale University Press, 2018, 352 pp.

כאשר ראייתי לפני כשנה את סבתו של בן זוגי, אבגניה רביץ', ניצולת שואה מצ'רנוביץ (עיר שבמלחמת העולם השנייה הייתה חלק מרומניה והיום היא חלק מאוקראינה), על קורותיה בשנות המלחמה, עוררה בי עדותה גם תמיהה, מאחר שהיא לא נשמעה לאזוניי כעדות שואה 'קלסית'. כמה מאמירותיה של אבגניה גרמו לי מבוכה קלה, אחת מהן הייתה שהיא סבלה מהקומוניזם, שתחת משטרו חייתה בשנים 1944–1990, לא פחות משסבלה מהנאציזם. חשבתי לעצמי: איך יכול להיות שיהודייה ניצולת שואה סבלה מהקומוניזם יותר מאשר מהנאציזם? האם בכלכלת הרוע יכול להיות משטר אכזר יותר משהיה המשטר הנאצי ליהודים?

כשקראתי את ספרה של חנה פולין-גלאי 'אקולוגיות של מתן עדות: לשון, מקום ועדות שואה' גיליתי שגם המחברת הרגישה הרגשה דומה לשלי כשראיינה בליטא ניצולי שואה שהסכימו להעיד בפניה על אודות קורותיהם במלחמה, ושעדותם לא נשמעה לה כמו עדות על השואה. כעת, בתום קריאת מחקרה המרשים ורחב היריעה, אני מבינה שעדויות אלה לא נשמעו כפי שציפתה שתישמע עדות על השואה – ומן הפער המביך הזה החל להירקם מחקרה. אני מבינה עתה גם שכאשר תיארה בפניי אבגניה את קורותיה בשואה, עדותה לא ענתה על ציפיותיי באשר לאופן שבו צריכה להישמע עדות של ניצולת שואה, ובאשר למה שהיא צריכה לחולל בשומעת אותה. לפי תפיסתה של פולין-גלאי, עדותה של אבגניה נשמעה לי זרה מאחר שהיא לא

תאמה את הנחות המוצא הישראליות והצפון אמריקניות באשר לעדות שואה, הנחות המושרשות בצורה עמוקה בחברה בישראל ובי כישראלית.

זרות עדותה של אבגניה לאזוניי הישראליות נבעה מעיסוקה המועט בחווייתה האישית ומאי שילובה של חוויה זו בנרטיב גדול ממנה. נוסף על כך בעדותה לא הפיקה אבגניה מן האירועים שחווה אמתות על האופי היהודי או האופי הרומני, ולא חיוותה את דעתה בשאלות הרוע, האמת, הצדק והמוסר הנגזרות מחווייתיה בשואה. בכל אלה נבדלה עדותה מן המהלך של הפיכת החוויה האישית בשואה לחוויה המעצבת מושגים אתיים-אוניורסליים, מהלך העומד בבסיס האקולוגיה האישית-האלגורית של העדויות של ניצולי שואה ליטאים שניתנו באנגלית בצפון אמריקה. עדותה גם לא ענתה על ציפיותיה של האקולוגיה הקהילתית-המונומנטלית, שמאפיינת את העדויות של ניצולי שואה ליטאים שניתנו בעברית בישראל. בעדויות אלה נוצרה גדולה אישית מתוך סבל עצום, והוצעה בהן תוכנית חדשה ומהפכנית לשינוי גורלו של העם היהודי, בשיבתו לארץ ישראל ובהקמת מדינה ריבונית בה. אבגניה, שהגיעה למדינת ישראל בתחילת שנות התשעים של המאה העשרים, עם התמוטטות ברית המועצות, לאחר שהיגרה לאורך חייה מכמה ערים וארצות, מרגישה זרה גם פה, וזרותה לא אפשרה לה לקשור את חווייתיה בשואה לכינונה של הריבונות היהודית בישראל, קשר שכאמור עומד בבסיס האקולוגיה הקהילתית-המונומנטלית של העדים הישראלים על פי פולין-גלאי. מתוך זרותה היא גם לא ראתה בקטסטרופת השואה אירוע שגרם למחיקתו של העולם היהודי 'הישן', ושהוביל בהכרח לכינון ריבונות יהודית בישראל, ולכן מוטיב ההגשמה הלאומית לא עיצב את עדותה על אודות השואה.

עדותה של אבגניה קרובה ביותר לאקולוגיה הקיבוצית-המשפטית של עדויותיהם של ניצולי שואה ליטאים שנמסרו בידיש ובלטיאית בליטא. באקולוגיה זו האנשים קשורים זה לזה מבחינה אתנית וכן מבחינת המקום שבו הם חיים ומוצאם הגיאוגרפי, ומטרת העדות להאשים או לחנון. שלא כמו האקולוגיה הישראלית והאמריקנית, האקולוגיה הקיבוצית-המשפטית אינה מתווה למאזיניה הפוטנציאליים של העדות הנחיות מוסריות או תוכניות פרוגרמטיות.

בדומה לעדויות שניתנו באקולוגיה הקיבוצית-המשפטית, אבגניה מסרה לי שמות מדויקים של מקומות, הסבירה לי את דרכי ההגעה והיציאה מהגטאות

השונים, הבהירה לי באילו אזורים גיאוגרפיים הייתה אסירה, ויידעה אותי בטיבם של המשטרים שהתחלפו באזורים אלה באותן שנים. נוסף על כך כשסיפרה על השואה היא נראתה לי נסערת פחות מאשר כשסיפרה על רגעי האימה של המשטר הקומוניסטי הרצחני, שאיים להוציא להורג את חברות הקצינים שהיא נמנתה עימה אחרי המלחמה, בעקבות בריחתה של אחת הקצינות בחבורה מברית המועצות.

פולין־גלאי מתייחסת גם להיבט זה בעדותם של ניצולי השואה היהודים הליטאים שהמשיכו לחיות בליטא לאחר המלחמה. עבור ניצולים אלה היו שתי מערכות של קטסטרופה שאפשר למסור עליהן עדות: הנאציזם והקומוניזם, ועל כן יש לבחון את עדויותיהם בצל הטרגדיה הכפולה שעברו בחייהם. בשנים שלאחר המלחמה נאלצה אבגניה להסביר בכל מפעל שאליו ביקשה להתקבל מדוע שרדה את השואה, ואם הישרדותה קשורה לבגידה במשטר הקומוניסטי. אם הסברה לא השביע את רצונו של היושב לפניה, הייתה נשלחת למאסר בעון בגידה.

בהקדמה לספר פולין־גלאי כותבת כי במושג אקולוגיה היא כוללת אידיאולוגיה, מגמות פואטיות, אתוס, מיתולוגיה, חומר של הנוף ושימוש בגוף. היא משתמשת במושג באופן שהולם את הגדרתו של צ'רלס טיילור לדמיון חברתי: הציפיות שבדרך כלל מתממשות והכוונות הנורמטיביות העמוקות שקיימות מתחת לציפיות האלה. באקולוגיה הקיבוצית־המשפטית, שמאפיינת כאמור את העדויות של הליטאים שנשארו לחיות בליטא לאחר המלחמה, השואה אינה פרק חתום שהתקיים במשך כמה שנים, אלא היא חוליה ברצף של חיים, ולכן אין היא כוללת סוד מן העבר שיש לגלותו ולהעלותו בעדות. האנשים שחוו את הקטסטרופה באקולוגיה זו המשיכו לגור במקום שבו היא התרחשה, תחת משטר קומוניסטי־דיקטטורי ובעוני רב, והם גם המשיכו לפגוש בשכניהם, שמקצתם היו שומרים בגטאות או מבצעי פוגרומים. במסגרת עדותם החיים בשואה אינם שבירת רצף בין החיים שלפני השואה ובין החיים שאחריה. על כן ניצולים אלה מסרו עדות משפטית המבוססת על עולם מושגים של מותר ואסור, של מה שראוי לעונש ומה שאינו ראוי, ומתאפיינת ברשימות של שמות אנשים וכלי רצח. עדותם כללה מקומות ספציפיים שאינם אלגוריה לכלום ושמות ספציפיים שאינם סמל לרוע האנושי, כפי שמשמשים לדוגמה השמות היטלר ומנגלה בעדויות צפון אמריקניות. השואה באקולוגיה

זו היא אירוע שהעדים המשיכו לחיות בסביבת התרחשותו, ודיברו בחיי היום יום בשפה שבה דיברו קורבנותיו, ולכן מאמץ ההיזכרות והתיווך אינו נוכח באותה עוצמה שבה הוא נוכח בעדות הצפון אמריקנית.

העדים באקולוגיה הקיבוצית-המשפטית הגדילו לעשות ושאלו את המראיין/ת תוך כדי מסירת עדותם מה הטעם במסירתה. אני חושבת שבכך הם ביקשו לשאול אם מי שיקשיב לעדות הזאת יוכל להבינה כפי שהניצולים מבינים את שעבר עליהם, אם יהיו לו הכלים לכך, ואם העד והמאזינה הפוטנציאלית לעדות מדברים באותה שפה. לא במקרה אני מעלה את שאלת השפה המשותפת של העדה והמאזינה – התשובה על שאלה זו קריטית להבנת מבנה העומק של ספרה של פולין-גלאי.

פולין-גלאי, מרצה וחוקרת במחלקה לספרות באוניברסיטת תל אביב ויועצת אקדמית לתוכנית ללימודי יידיש שם, ראינה בשנים 2004–2005 עשרות ניצולי שואה בליטא בשפת אימם, יידיש. מקומה של שפת היידיש בעדותם ובעדויותיהם המתועדות בארכיונים נוספים והמשמעות ההיסטורית התרבותית והרגשית של המילים ביידיש בעדויות אלה הן נושא מרכזי במחקרה, ואני מרשה לעצמי לקבוע שהוא נקודת המוצא לכתיבת ספרה. פולין-גלאי מתחקה אחר משמעותן של המילים ביידיש בעדויות ביידיש, ובכך היא מצליחה להקשיב לעדים בשפתם הסמנטית והתרבותית כאחת; שפה זו מאתגרת את שפתם של המאזינים הישראלים והצפון אמריקנים, מאחר שהיא מבוססת על הנחות תרבותיות ואתיות שונות מאלו שלהם. אם אתמצת הנחות אלה במשפט אחד – חוויותיהם בשואה עומדות כשלעצמן ואינן מבקשות להסביר דבר החורג מגבולות השפה, הזמן והמרחב שבהם התקיימו.

פולין-גלאי מקדישה פרק שלם בספרה ליידיש, ובפרק זה השפה – ולא התוכן – עומדת במרכז הניתוח הפרשני של העדות. על פי פולין-גלאי מרכזי העדויות העכשוויים על אודות השואה אינם רק ארכיונים של סיפור אלא גם ארכיונים של צליל. שפת היידיש בעדויות שניתנו בישראל ובצפון אמריקה מסמלת מגוון רחב של רעיונות באשר לעבר, ובהם אותנטיות, משפחתיות, זהות וטביעת אצבע לשונית של השואה. היידיש מופיעה בעדויות אלה כצל או כהד, ומשמעותה המוזיקלית התת-קרקעית אינה מוגדרת עד תום. ואילו בעדויות שנמסרו ביידיש בליטא השפה של האירוע והשפה של ההסבר מתערבבות זו בזו: הלשון שהשתמשו בה בתקופות שונות בחיים מתקיימת

לצד לשונה של העדות בידיש ולא בניגוד אליה, וכך נוצר שעטנו של זיכרונות מתקופת הרודנות שמתערבב עם החיים הנורמליים בהווה. באופן הזה עדויות אלה פורצות טאבו של ערבוב חושי בין העבר להווה, טאבו שאינו נפרץ בעדויות הישראליות והצפון אמריקניות הנמסרות שלא בשפת האם של העדים ולא בשפה שבה הם דיברו בשואה.

מרתק לגלות שבאקולוגיה הקיבוצית-המשפטית, שלא כבאקולוגיה האישית-האלגורית, המאפיינת את העדויות הצפון אמריקניות, אין מקום לתפיסה שהילדות מסבירה את האישיות של העד/ה ואת קורותיו/ה בשואה, ותיאור הילדות אינו חלק מ'דרישות' העדות. לכן באקולוגיה זו העדות נפתחת בסיפור המלחמה, בעוד העדויות באקולוגיה הצפון אמריקנית מתחילות בתיאור חוויות הילדות; עדויות אלה מבוססות על אני המספר את קורותיו בהקשר של קורות משפחתו הגרעינית ושם דגש על זיכרונות הילדות, אני שהתעצב בילדות, ושאבד לעד בעקבות השואה, שהשמידה את התא המשפחתי שליווה את תקופת הילדות.

חסרונו של ספר מבריק זה הוא שפולין-גלאי מציגה לעיתים רחוקות מאוד עדויות הסותרות את הכלל שניסחה. ולכן כשקראתי את הספר לא יכולתי שלא לתמוה אם באמת כל העדויות של הליטאים שניתנו באנגלית בצפון אמריקה נפתחות בתיאור חיי הילדות, ואם כל העדויות שניתנו בעברית בישראל מחויבות לאתוס ההיסטורי והפוליטי הלאומי. אני חושבת שספרה של פולין-גלאי, ומחקרים נוספים של חוקרים וחוקרות שיש בהם העוז והברק לטוות הכללות גורפות ומעניינות כשלה, היו יוצאים נשכרים אילו היו מנכיחים בצורה נרחבת את המקרים שבהם התיאוריה שפיתחו אינה חלה, מאחר שמקרים אלה מעשירים את המחקר לא פחות מהמקרים שבהם התיאוריה תקפה. נוסף על כך פולין-גלאי אינה מתייחסת להבדלי אישיות בין העדים, שגם הם בוודאי תרמו לשונותן של העדויות זו מזו ואף להחלטות שקיבלו העדים לאחר המלחמה – להישאר בליטא או לעזוב אותה; בכך היא מתעלמת מסיבה בעלת משקל רב לשונותן של העדויות זו מזו.

פולין-גלאי מספרת על מרואיינת באקולוגיה הקיבוצית-המשפטית שהמראיין ניסה לתת לה כלים לספר את עדותה 'בדרך הנכונה', שהיא לדידו הדרך האישית, ואילו היא ראתה בסיפורה האישי חלק מן הסיפור של קבוצת עיירתה, ולכן לא מצאה טעם לתאר מנקודת מבט פרטית את הרגשתה בזמן

שהאירוע המתואר קרה, ובמקום זאת חזרה שוב ושוב לספר על מה שקרה לחבריה בקבוצה. בכך מראה פולין-גלאי כיצד מרואיינת מאקולוגיה אחת (הקיבוצית-המשפטית) פירקה את הנחות המוצא של אקולוגיה אחרת (האישית-האלגורית) ושל תפיסות צמיחת העצמי, הטראומה וההירפאות שמאפיינות את העולם המערבי, והמונחות ביסוד אקולוגיה זו. לולא ספרה של פולין-גלאי לא הייתי מודעת להשתלטותן המוחלטת של הנחות אלה על ציפיותיי באשר לעדויות השואה, והייתי ממשיכים לקבלן כ'טבעיות' והכרחיות, כאופן היחיד שבו צריך ואפשר למסור עדות על השואה ולהבינה.

אולי המסקנה המטלטלת ביותר העולה מספרה של פולין-גלאי היא שהשואה באקולוגיה המשפטית אינה מצטיירת כקטסטרופה במונח של קריעת המשמעות. לעומתה האקולוגיה הקהילתית-המונומנטלית של העדים המרואיינים בישראל מציעה משמעות חדשה ומהפכנית לניצולי השואה שעולמם הישן נקרע ונעלם, בזמן שהיא מבקשת מהם לזקוף את הישרדותם לזכות עצמם ולא לזכות אנשים מעיירתם, כפי שמקובל באקולוגיה הקיבוצית-המשפטית. אך האם טענה זו תקפה גם לדוגמה לעדותם של ניצולי מרד גטו ורשה שעלו לארץ ישראל בתום המלחמה? הספר אינו מתייחס לשאלה זו.

העדויות הישראליות והאמריקניות מציגות מבנה של בנייה מחדש בצל קריעת המשמעות שהביאה עימה השואה: מעבר מפגיעות להחלמה בעדות האמריקנית ומעבר מהרס לבנייה לאומית בעדות הישראלית, ואילו העדות הליטאיות מכילה את ההרס בלי להציע שינוי. על-פי פולין-גלאי העד בעדות הליטאיות מחליט כיצד לתאר את ההרס שחווה בשואה בבחירתו היכן למקם את עצמו ביחס לעיירה, לארץ, לתנועת הנוער, למפלגה, לאימא, לאבא, למקום העבודה ולחבר או לחברה, ותפקידנו כמאזינות לעדויות אלה להיות קשובות לבחירותיו ולתהות על מהותן.

ספרה של פולין-גלאי ממשיך מסורת אקדמית הבוחנת את מושג העדות בעקבות השואה. אחד המחקרים הבולטים ביותר בתחום הוא 'עדות', ספרם של שושנה פלמן ודורי לאוב שראה אור בארצות הברית בשנת 1992. בספר זה קבעה פלמן כי מוכנותו של העד לרדוף את המשבר – גם אם הוא אינו יודע מראש לאן יובילו המסע – היא שמקנה לעדות את ערכה החדשני והרדיקלי.¹

1 ש' פלמן וד' לאוב, עדות: משבר העדים בספרות, בפסיכואנליזה ובהיסטוריה, תרגמה ד' רוז, תל אביב: רסלינג, 2008, עמ' 39.

לאוב טען שהאירוע הטראומטי של השואה, למרות ממשיותו, התרחש מחוץ לממדי המציאות הנורמלית, ולכן הוא נעדר זמן, מקום וסיבתיות.² כדי להירפא מן המצב הזה, אליבא דלאוב, יש להתניע תהליך תרפויטי של הרכבת נרטיב ושל החצנת האירוע.³

ספרה של פולין-גלאי חותר כנגד הנחותיהם של פלמן ולאוב גם אם אינו מכריז על כך בגלוי. תפיסת השואה כמשבר תרבות שטרם נטמע והופנם ותפיסת העדות כמסע להבנתו, כפי שעולה מ'עדות', הן תפיסות הנגזרות מן האקולוגיה האמריקנית והישראלית, שפלמן ולאוב הם חלק ממנה. כזאת היא גם התפיסה שהשואה נעדרת זמן, מקום וסיבתיות עבור העד – תפיסה זו חותרת כנגד העדויות שניתנו באקולוגיה הליטאית, המבקשת להאשים ולחנון, והמתנגדת לתפיסה שיש ממה להירפא, וש אפשר להירפא דרך העדות. פולין-גלאי אינה ממשיכה בתהליך הפיכת העדות לאוניוורסלית, ומחקרה מראה כיצד מקומה ותפקידה של העדות על השואה משתנה מחברה לחברה, כלומר מאקולוגיה לאקולוגיה.

20 שנה לאחר יציאתו לאור של 'עדות' ניתח עמוס גולדברג בספרו 'טראומה בגוף ראשון' יומנים שכתבו קורבנות השואה בזמן השואה, על רקע השאלה כיצד אפשר למסור עדות על אירוע שלב ליבו כרוך בהתפרקות הזוהר, בשלילה, בחוסר אונים ובתבוסה.⁴ תשובתו של גולדברג היא שהאירוע הטראומטי של השואה חומק ממערכות הייצוג הנגישות לתודעה האנושית, ולכן עבור הניסיון המודע של הסובייקט המנסה לתעדו זהו אירוע שלא התרחש בשל עוצמתו.⁵ הטראומה של אירועי השואה כובשת את העולם הפנימי של נפש האדם ומובילה לחוסר פשר, המתבטא בעדויות עצמן שנכתבו בזמן אמת,⁶ והמוביל לאיזונו של הקורבן בזמן התרחשות המאורע לפחות באופן חלקי.⁷

פולין-גלאי, בדומה לגולדברג ולפלמן ולאוב, מבקשת להבין במחקרה

2 שם, עמ' 77.

3 שם.

4 ע' גולדברג, טראומה בגוף ראשון: כתיבת יומנים בתקופת השואה, אור יהודה: דביר (סדרת מסה קריטית), 2012, עמ' 11.

5 שם, עמ' 81.

6 שם, עמ' 98.

7 שם, עמ' 369.

את האדם שבטקסט ולא לשחזר את האירוע מן הטקסט, אך שלא כקודמיה, היא בוחנת את העדות לא מתוך נפש העד/ה אלא מתוך האקולוגיה שבה הנפש מצויה. ממחקרה עולה כי מושג הטראומה ומושג הפשר והיעדרו הם מושגים שאינם קיימים באקולוגיה הליטאית – שלא כבאקולוגיה הישראלית והאמריקנית – מאחר שהעדים בה מסתכלים על העולם מבעד לעדשה קבועה, ומבעד לה הם מספרים סיפור של סבל ואובדן, שאינו הופך לסיפור של קטסטרופה במובן של קריעת משמעות. בכך פולין-גלאי ממשיכה ומרחיבה – גיאוגרפית ומנטלית – את הדיון המסעיר במושגי העדות, הטראומה והפשר בעולם שלאחר השואה.

ספרה של פולין-גלאי קשור לא רק למחקר על עדויות השואה אלא גם למחקרים על הספרות הישראלית הבוחנים אותה מנקודת מבט אקולוגית לעומת הפרדיגמה הרואה את הספרות הישראלית כרפובליקה ספרותית. רק לאחרונה ראה אור ספרו של אבידב ליפסקר אשר חוקר את הספרות מתוך המחשבה על אקולוגיה.⁸ מחשבה זו מבקשת לבטל את ההפרדה בין הגבוה לנמוך ולבחון את כל הסוגות, רמות הכתיבה ואופני הכתיבה המתקיימים במקביל, כדי להבין טוב יותר את מושא המחקר הספרותי, הן את היצירה הבודדת והן את התקופה שבה נכתבה. מעניין לחשוב על מחקרה של פולין-גלאי מפרספקטיבה זו: מחקרה יוצר שוויון ערך בין העדויות האמריקניות והישראליות שנמסרו בעברית ובאנגלית, שפות הנחשבות לגבוהות, ובין העדויות הליטאיות, שנמסרו ביידיש, הנחשבת לנמוכה, ושוויון ערך בין שלוש האקולוגיות של העדויות הללו והנורמות שהן נושאות עימן.

זאת ועוד, פולין-גלאי אינה מביעה העדפה לאיזו מן האקולוגיות שהיא מתארת בספרה, אך היא בהחלט עומדת על זרות המערך הרגשי של האקולוגיה הקיבוצית-המשפטית לקהל המערבי ועל שוליותה במפה היהודית התרבותית העכשווית. בהקשר זה פולין-גלאי מציגה את הביקורת שנמתחה מפי חוקרים על יחסם של ניצולים אמריקנים וישראלים לפושעים נאצים, בטענה שעודף האלגוריה והרגש המאפיינים את עדויותיהם עלול לשחרר את הפושעים מפשעיהם בטרם הורשעו ונענשו במידה מספקת. היא אף מודה שעלול להיות פיתוי להעדיף את הגישה הקיבוצית-המשפטית של העדויות ביידיש, מאחר

8 א' ליפסקר, אקולוגיה של ספרות, רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, תשע"ט.

שהיא קרובה יותר לאירועים שבשטח, ומציגה ביתר בהירות את הקשרם; או בניסוח אחר: העדויות בידיש, המתייחסות לסוכנות ולאשמה, נראות במבט ראשון אחראיות יותר מבחינה חברתית מן העדויות העוסקות בהחלמה ובצמיחה.

כדי לסתור את טענת עליונותן האתית של העדויות בידיש היא מביאה את דבריו של מארק ניהניה, שטען את הטענה הפרובוקטיבית ש'שואה אינה עובדה'. ניהניה ביקר את הניסיון למצוא בעדויות הניצולים והניצולות עובדות על אודות השואה, בעודו מבחין בין שני סוגי עדות: עדות כמסמך ועדות כמצבה. עדות כמסמך, שהוא הגדיר כעדות תיעודית – ופולין-גלאי מכנה בספרה עדות משפטית – מנסה להוכיח את הנזק בעובדות, בעוד שעדות מצבה – שלפי הגדרתה של פולין-גלאי יכולה להיות מונומנטלית או אישית, פְּעֵדוּיֹת הישראליות והאמריקניות – משקפת את מה שרע באירוע. לדברי ניהניה

עדות כמסמך מזמינה הפרכה, ואילו עדות כמצבה קיימת עבור העד כסימן (אמבלמה). מסמך הוא תמיד כלי, המשרת משהו חוץ מעצמו, ואילו מצבה קיימת בשביל עצמה. עדות כמסמך שייכת לעד על סמך העובדה, ואילו עדות כמצבה שייכת לעד על סמך הסימן, ומכאן שעדות כמסמך, ששייכת לעד על סמך העובדה, היא עדות שאפשר להתנגד לה, לדרוס אותה, לאבד אותה, דרך מחיקת העובדה. בעוד שעדות ששייכת לעד על סמך סימן היא עדות שאינה יכולה להילקח.⁹

בעקבות דבריו של ניהניה טוענת פולין-גלאי שחסרונותיה של העדות המשפטית בכל הנוגע לפושעים – עדות שכאמור אפשר להתנגד לה ולדרוסה – יכולה לאזן את החסרונות של העדויות האחרות בכל הנוגע לתחום הרגיש והנפיץ של פושעי השואה. לכן, מסכמת פולין-גלאי, נראה שאין דרך טובה להעיד נגד הפושעים: בעדות הצפון אמריקנית העד מאבד את תחושת האשמה של הפועלים ומאליל את השפעתה עליו, ואילו בעדות הישראלית העד מציג את המפגש בין חוסר כוח להבטחה לקדמה. אומנם בעדות המשפטית יש ממד

Marc Nichanian, *The Historiographic Perversion*, trans. Gil Anidjar, New York: Columbia University Press, 2009, p. 94

של המשכיות, אבל היא גם מאיימת על כבודו של העד, בשל היכולת לערער עליה, והיא גם דוחה את השיפוט הסופי של אירועי השואה. לסיכום, פולין-גלאי מפגישה בספרה בין איכויותיהן הבונות של הגישה התיאורטית המודרניסטית ושל הגישה התיאורטית הפוסט-מודרניסטית. מחקרה הוא קודם כול מחקר איכותני, מודרניסטי והיסטורי, מאחר שהוא מבקש לחשוב על השואה דרך עדויות הקורבנות. אך נקודת המוצא הפוסט-מודרניסטית למחקרה מאפשרת לה לבחון את העדות שלא ככלי חלול שדרכו אפשר להעביר את התרחשויות השואה ללא הפרעות לשוניות ותרבותיות. ספרה מראה כיצד מאורעות השואה נותרים רחוקים לא רק למראיינים ולמאזינים הפוטנציאליים לעדות, אלא גם לעדים עצמם, המספרים על השואה מתוך גבולותיה המגבילים של האקולוגיה שבה הם חיים, ולכן העדות צריכה להיבחן מתוך מודעות לעצם קיומה של האקולוגיה, על מה שהיא מגלה ועוד יותר על מה שהיא מכסה.

פולין-גלאי אינה סבורה שאם נאזין לעדויות רבות ככל האפשר על אודות השואה, נבין אותה טוב יותר או נקבל מושג נכון ומדויק יותר שלה. היא מפרקת באמצעות תיאוריות פוסט-מודרניסטיות את פנטזיית ההעתקה החלקה והמוחלטת של השואה, שעומדת ביסוד מפעל העדויות, המבקש לקרב בצורה מהירה שומעים מכל הגילים, מכל הזמנים ומכל השפות אל השואה. תחת זאת מציעה פולין-גלאי סכמה אקולוגית, החוקרת את הדיפרנס, את מה שאיננו ניתן להעברה, כדי להתמודד עם החורים השחורים של מפעל העדויות חוצה היבשות והשפות. חשוב להדגיש כי אומנם מפעל העדויות נכשל במשימה המוצהרת שהציב לעצמו – להעביר עדויות ללא מחסומים תרבותיים ולשוניים – אך הוא מצליח ליצור פסיפס אנושי מתועד שעלינו לגשת לניתוחו בצורה זהירה ומעמיקה. פולין-גלאי מעניקה לנו ארגז כלים משוכלל ורב ממדי לקריאה צמודה, אינטלקטואלית ורגישה של עבר נאלם ונעלם המבקש להישמע, אולי לראשונה, בשפת ההווה החצויה של העדים והעדויות.

תמר סתר, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, שד' בן גוריון 1, ת.ד. 653,

באר שבע 8410501

tamar.setter@gmail.com

רשימת המשתתפים בכרך

ד"ר הודא אבו מוך, המחלקה לספרות, האוניברסיטה הפתוחה, דרך האוניברסיטה 1, רעננה, 4353701. huda_abo@yahoo.com

ליטל אבזון, המחלקה לספרות השוואתית, אוניברסיטת ייל, Lital Abazon, Department of Comparative Literature, Yale University, 451 College, St, New Haven, CT 06511, USA. Lital.abazon@yale.edu

ד"ר עמרי בן יהודה, הפורום ללימודים בינאזוריים בברלין, Dr, Omri Ben-yehuda, Forum Transregionale Studien e.V., Wallotstraße 14, 14193 Berlin, Germany. obenyhuda@hotmail.com

קדם גולדן. kedemgolden@gmail.com

פרופ' מיכאל גלזמן, מרכז לחקר הספרות והתרבות העברית ע"ש לאורה ושוורץ קיפ, אוניברסיטת תל-אביב, ת.ד. 39040, רמת אביב, תל-אביב 6997801. gluzman@tauex.tav.ac.il

פרופ' רחל ויסברוד, המחלקה לתרגום וחקר התרגום, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002. Rachel.Weissbrod@biu.ac.il

ד"ר עדיאל כהן, החוג למקרא ותרבות ישראל, המכללה האקדמית בית ברל. adielmster@gmail.com

פרופ' ראובן כודרי, Richard Hidary, Associate Professor of Jewish Studies, Yeshiva University, 215 Lexington Ave., Room 523. rhidary@yu.edu

פרופ' רומן כצמן, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן 5290002. roman.katsman@biu.ac.il

אבישי מגנצא, האלומה 4, אפרת. avishai@korenpub.com

אופיר ממן. ofirjm@walla.com

רשימת המשתתפים בכרך

- ד"ר גדעון נבו, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב,
שד' בן גוריון 1, ת.ד. 653, באר שבע 8410501. nevog1@gmail.com
- עירית נגר, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, ת.ד. 653,
שד' בן-גוריון 1, באר שבע 8410501. iritis8@walla.co.il
- עטרה סנובל, רחוב החורש 4, אלון שבות 90433. asnowbell@gmail.com
- תמר סתר, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, שד' בן גוריון 1,
ת.ד. 653, באר שבע 8410501. tamar.setter@gmail.com
- ד"ר עידית עינת-נוב, החוג לספרות, מכללת סמינר הקיבוצים, המכללה לחינוך,
לטכנולוגיה ולאמנויות, דרך נמיר 149, תל אביב 6250769, והחוג ללשון העברית
ולבלשנות שמית, אוניברסיטת תל אביב, ת.ד. 39040, רמת אביב,
תל אביב 6978001. idit1nov@gmail.com
- גירית קורמן, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב,
שד' בן גוריון 1, ת.ד. 653, באר שבע 8410501. niritkurman@gmail.com
- ד"ר רות קרא-איונוב קניאל, המחלקה לתולדות ישראל, אוניברסיטת חיפה,
שדרות אבא חושי 199, חיפה 3498838. rutkara@gmail.com
- פרופ' אילנה רוזן, המחלקה לספרות עברית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב,
שד' בן גוריון 1, ת.ד. 653, באר שבע 8410501. ilanaro@bgu.ac.il
- ד"ר משה שושן, המחלקה לספרות עם ישראל ע"ש ברמן, אוניברסיטת בר-אילן,
רמת גן 5290002. mdshoshan@gmail.com
- ד"ר אבי שמידמן, המחלקה לספרות עם ישראל ע"ש ברמן, אוניברסיטת בר-אילן,
רמת גן 5290002. avi.shmidman@biu.ac.il
- ד"ר גלעד שפירא, חוקר ספרות המדרש, יועץ בכיר לפיתוח הלמידה במדעי
הרוח, בית הספר הריאלי העברי בחיפה, שד' אבא חושי 15, חיפה 3478620.
giladmeister@gmail.com
- יעל תמיר, החוג לספרות עברית, האוניברסיטה העברית בירושלים, הר הצופים,
ירושלים 9190501. yael.tamir@mail.huji.ac.il